Från en arkeologs horisont

Glimtar från utgrävningar i Fosie på 1970- och 1980-talen

Av Sven Rosborn

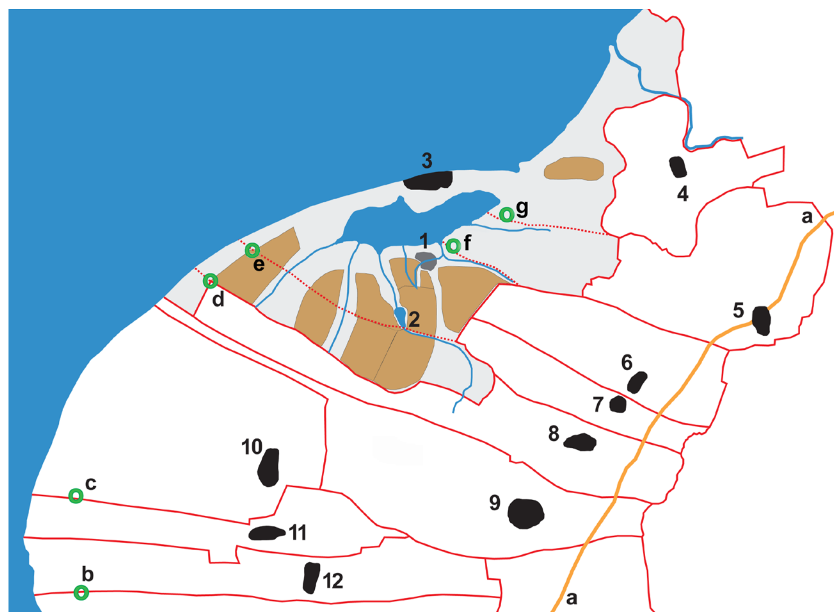
Jag kommer ihåg när jag år 1969 sa att jag skulle börja läsa arkeologi. Oj, vad mina släktingar var imponerade. De kom med frågor som: ”Nej, vad spännande, vilket land ska du då gräva i: Grekland, Egypten eller Italien?” Jag svarade: ”Jag ska gräva här hemma”. Då var jag minsann inte alls intressant längre.

När träd blir till historia

En vinter körde mina söner kälke utför en backe och in i pilar som står i närheten av vårt hus på Kulladal. Jag blev rätt så irriterad. Hur kunde de få sätta pilar mitt i vägen så här vid en lekbacke för barn! Jag funderade allvarligt på att gå upp till Gatukontoret och tala dom till rätta. ”Det ska väl vara barnvänligt i det här området”. Ända tills jag av misstag gick upp på Lantmäteriet och slog upp en gammal karta över Fosie från tidigt 1700-tal. Då insåg jag plötsligt vad träden symboliserade. De är rester av markeringen till Fosie gamla kyrkoväg, som går här förbi pilträden. Vägen är sedan länge borta så de här pilarna är det enda som påminner om den gamla Fosie kyrkoväg, en väg som troligtvis lades ut för tusen år sedan. Från Fosie kyrkby gick förbindel-

Kälkbacken i Kulladal med de gamla pilträden. Kulladalskolan i bakgrunden.

De gamla byarna inom nuvarande Malmö kommun med sina bygränser . Nr 9 är Fosie och den gröna ringen vid "d" är den medeltida avrättningsplatsen Blosshögen.

seleden rakt västerut till kusten. När jag fick klart för mig att pileträden hade en historisk dimension gick jag hem till mina ungar och sade med skärpa: "Kör inte på de där träden!" Det blev liksom helt omvänt.

Detta är ett exempel på att historia kan vara spännande. Historien finns runt om oss. Det är bara att gå ut och upptäcka den. Några träd som står kvar är kanske de enda rester som påminner om en herrgård eller den lilla fina byggnad, som låg där en gång i tiden, och som kanske har gett området dess namn. Byggnaden är kanske borta, men träden är kvar. En intressant sak med Fosie är den smala markremsa som sträckte sig från Fosie by till havet, en flera kilometer lång och mycket smal remsa, se kartan ovan. När bygränserna skapades för tusen år sedan så var det viktigt att man nådde ut till Öresund. Att man här hade en fiskeplats, så man kunde föra in t.ex. fisk. Och den här lilla tarmen finns faktiskt fortfarande kvar i den moderna stadskartan. Den södra gränsen går i nuvarande Geijersgatan. Borgmästargården ligger strax norr om, på Fosie gamla mark. Det är rätt så lustigt att man precis mitt i denna smala tarm rest ett modernt vikingaskepp i form av stenskulptur, mitt i gatuplanteringen vid Borgmästaregården.

När Fosie bondby kom till runt 1000 e.Kr var det redan från början en mycket betydande by. Men områdets rika historia sträcker sig långt tillbaka i forntiden. Längst ute vid havet ligger fortfarande en bronsåldershög precis innanför stranden till Ribersborg. Detta var under medeltiden Malmös avrättningsplats "Blosshögen" och den markerade samtidigt gränsen in till Fosie, alltså till Fosies strandmark. Högen finns fortfarande kvar, men numera är den illa skymd inne i en trädgård.

De historiska spåren finns överallt i landskapet. Man behöver alltså inte vara grävande arkeolog för att gå ut och jaga. Vi har idag visserligen inte stendösar i Fosieområdet, men tidigare fanns här många av dessa minnesmärken från vår stenålder sextusen år bakåt i tiden. Gamla ängsnamn på gamla kartor, typ "Döseåkern", indikerar platser för dessa stora stenkammargravar, stenmonument som

tagits ner och bortodlats för länge sedan.

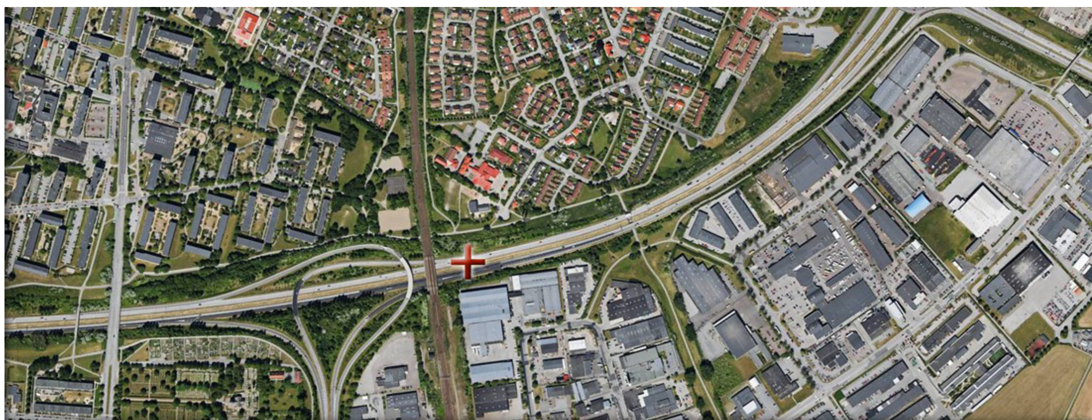
Själv har jag grävt fram rester efter en sådan stendös uppe vid Fosie industriområde i början av 1970-talet. Den dösen rekonstruerade vi i Skånes djurpark (Frostavallen) 1982. Man blir ju så imponerad när man ser dessa gamla stengravar som ligger i landskapet; stora stenblock som lyfts på plats redan under stenåldern. Hur fick de upp dem? När vi utförde rekonstruktionen i Skånes Djurpark hade vi ha ett TV-team med som skulle filma det hela. Vi hade gjort en liten backe upp över de underliggande stödstenarna och lagt ut några stockar. Efter att ha gnidit in stockarna i djurfett var det dags att dra det stora takblocket på plats. Ett tiotal personer drog - visserligen var de brottare – men resultatet var förvånansvärt. Det gick så snabbt så filmaren inte hann med! Tjong, så låg blocket på plats! Så vi fick baxa ner eländet igen, för att ta om scenen. Med enkel fysikalisk teknik går det väldigt enkelt att hiva upp de tyngsta stenblock. Det är inget märkvärdigt.

En boplats som kallas för Hindby mosse

Till den då natursköna och utdikade Hindby mosse strax norr om Fosie kyrka kom jag första gången som ung arkeolog på Malmö museum. Det var den underbara sommardagen den 18 augusti 1970 som jag låg och grävde på den plats där Inre ringvägen senare skulle anläggas. Vid denna mosse, eller under stenåldern insjö, hade det legat en mycket stor stenåldersboplats från så där 3000 f.Kr. Det var just här och då som jag mötte fenomenet ”regionalfanatism” för första gången. Jag hade precis hittat en liten bit av en flintyxa och satt och vägde den i handen när jag

Vårt försök i Skånes djurpark att få upp takblocket till en rekonstruerad Fosiedös från stenåldern.

Platsen vid Inre Ringvägen där jag nästan fann Evas äpplesskrutt vid min första utgrävning som grävningsledare.

fick sällskap av en äldre man. Han slog sig ner och jag inledde samvaron med att säga: ”Det är så vackert här.” Han svarade med: ”Ja, är det inte”. Mannen presenterade sig som amatörarkeolog. Jag byggde på min skönhetsupplevelse: ”Det är så vackert att man kan tro att paradiset har legat här”. När jag hade sagt detta for denna man upp som en raket och stirrade på mig och började nästan dansa, högljutt utstötande orden:

”Menar du det, menar du det, menar du det! Det är ju alltid det jag har hävdat! Att paradiset har just legat här!”

Vad gör man då, som ung oerfaren arkeolog? Jag fick nu höra en fantastisk teori som gick bakåt i tiden. Denna man berättade om det germanska folkslaget ”fosianerna”, som hade utvandrat från Norden och de måste ju givetvis ha kommit från Fosie, för de hette ju ”fosianer”. Via de mest fantastiska härledningar kunde så detta germanfolk som överbefolkat Fosie för tvåtusen år sedan föras ner till Adam och Eva. Slutklämmen blev att det var troligen här som paradiset legat.

Jag började att titta mig omkring och en tanke for genom mitt unga arkeologhuvud: ”Tänk om han har rätt. Tänk om man kunde gräva fram rotresterna av kunskapens träd; tänk om man kunde hitta äppleskrutten, som Eva har kastat när hon käkat upp äpplet. Vilket fantastiskt trofé det hade blivit på Malmö museum. I en monter ligger ”Evas äppleskrutt: fyndplats Fosie”.

De döda i gravhögarna

Kan ni er förhistoria? Mitt ute i Fosie industriområde mellan B&W och ner mot Fosie kyrka, ligger ”Trehögsparken”. Det är ett stort område som är kulturskyddat här upp

på Fosies hösta topp. Här ligger de mäktiga bronsåldershögarna tätt. Om ni inte varit där har ni gått miste om något fint. Jag tycker ni ska ta bilen eller cykeln och besöka platsen. Men glöm då inte att gå upp på gravhögarna. Ni får då en fantastisk utsikt med Öresund framför era fötter. Gravbyggarna under bronsåldern hade känsla för dominerande höjdpartier. Bakom B&W vid cykelbanan till Oxie ligger en annan klätterbar och utsiktslämpad gravhög, ”Skäfvehög”. Vi har lämnat stenåldern och Hindby mosse. Nu är vi inne cirka 1300 år f.Kr. Den här högen är spännande, dels därför att den delvis är utgrävd, dels därför att det finns spökhistorier om den.

Utgrävningen skedde på 1800-talet. Ägaren skulle ha en iskällare. Kall is var på den tiden ett måste till t.ex. punschen. Man grävde sig rakt in i kullen och kom då på ett skelett och dessutom delvis bevarade organiska föremål av trä och tång. Där fanns också ett bronssvärd. En smed som var med och grävde tog svärdet och skulle prova om det fungerade. Svärdet gick i tusen bitar och han kastade resten. Tyvärr finns inte fynden från denna utgrävning kvar.

Det som är intressant i denna berättelse är att det fanns bevarat organiskt material i högen, kanske t.o.m. rester efter den träkista som den döde legat i. Hur många av er har varit på Nationalmuseet i Köpenhamn? Nationalmuseet är ett av världens största arkeologiska museer. Här finns bl.a. i bronsåldersavdelningen mängder med träkistor, fullständigt bevarade och med innehållet kvar. En av dessa bronsåldersmänniskor är en kvinna som var cirka 20-25 år gammal när hon dog. Hennes kläder är fortfarande bevarade, hon har till och med sin frisyr kvar. Ofta när

Skäfvehögen ligger direkt invid cykelbanan mellan Malmö och Oxie. Från dess topp har man en vid utsikt över stora delar av Malmö.

de här danska träkistorna kom fram vid grävningar var det stora arkeologiska sensationer.

Den svenske författaren Jan Fridegård blev så intresserad, speciellt av en kvinna som låg där med kläder och gravgåvor, att han hade en egen liten hopfällbar stol med sig och kom varje dag när museet öppnades. Han gick in och satt i flera timmar och försökte ”prata” med kvinnan. Det gick givetvis inte. De danska vaktmästarna var mycket misstänksamma, men när de fick klart för sig att han var en tokig svensk förklarade det ju saken! Det hela resulterade senare i en bok om bronsåldern som Fridegård skrev. Fynden på Nationalmuseet kommer från gravhögar i Jylland där bevaringsförhållandena är goda. Men fyndet i Fosie på 1800-talet visar att det kan finnas gravhögar även i Skåne med mycket intressant innehåll bevarat.

Man kan genom speciell årsringsdatering få reda på när träet till ett föremål en gång höggs. Tack vare denna dateringsmetod vet vi t.ex. att ”Egtvedpigen” på danska Nationalmuseet dött någon gång på sensommaren 1357 f.Kr. Innan man lade på kistlocket, var det någon som hade lagt en liten blomma vid knät på den döda. I samband med en TV-serie om vår sydskandinaviska historia lät jag Sveriges Television rekonstruera en av dessa kvinnofrisyrer från bronsåldern. Resultatet blev överväldigande. Det var minsann inga barbarer eller primitiva typer som sprang omkring här på den tiden.

I Fosie har man också under 1800-talet hittat en stor bronslur från bronsåldern. Jag tror att fragment fortfarande är kvar efter denna i Lund eller i Stockholm. Fyndplatsen

Skrydstrupspigens bronsåldersfrisyr som jag fick Sveriges Television att rekonstruera under ett TV-program. Foto från den numera nerlagda Fornsalen på Malmö museum.

var vid Hindby mosse där i dag Inre ringvägen går fram. För inte så många år sedan grävde arkeologer också i anslutning till ringvägen ut en igendikad offermosse från stenåldern. En bevarad träspång hade lett ut i mossen och här ute hade man offrat kött och mat till gudarna. De många benfynden talade sitt tydliga språk.

Om bristen på historiekunskap

Strax söder om Fosie kyrka i Vårsången höll man under slutet av 1970-talet på att gräva ut en vikingatida boplats med grophus. Ett grophus är ett litet hus med rektangulär yta som grävts ner ca en meter i jorden. Hu-

sen håller ungefär fyra gånger fem meter. De här grophusen ligger runt 1000-talet e.Kr. I husen hittas ibland s.k. vävtyngder till upprättstående vävstolar vilket visar att en del hus använts som hantverkshus, som vävstugor. Utgrävningen i Vårsången var inte problemfri. En av mina grävningsledare kom till mig och klagade sin nöd. En liten grupp ungdomar i nedre tonåren ställde till förtret för utgrävarna. En dag när vi satt tillsammans ute på arbetsplatsen kom dessa förargliga ungdomar, så nu gällde det att vara pedagogisk. Vi satt på kanten till den stora fyrkantiga grop som en gång varit ett hus. Det var ett gäng på sju-åtta killar. De såg trevliga ut och samtalet gick alldeles utmärkt. Jag frågade killarna:

”Vet ni vad detta är för något”?

Svaret blev givetvis ett nej, inget annat var väntat.

”Jo, detta har en gång varit ett hus.”

”Ett hus?”

”Ja, det har varit ett hus, nergrävt så här som ni ser det och med tak och allt. Här har vikingarna bott.”

”Nääää!”

I detta läge tittade jag och min medarbetare på varandra och trodde att vi fångat intresset. Så enkelt det egentligen var när man bara gick metodiskt fram. Men snart började jag att märka att någonting var fel någonstans, något riktigt galet. Felet uppdagades plötsligt. Vi talade om två helt olika saker. Jag talade om vikingarna, killarna talade om dansbandet ”Vikingarna”! De visste inte vad riktiga vikingar var för någonting. När denna kultur-

Kring denna rest efter ett vikingatida grophus utspann sig en gång en mycket vetenskaplig diskussion mellan olika generationer av Malmöbor.

En av vikingagravarna som vi påträffade i järnvägsspåret som leder in till Fosie industriområde.

krock stod klart för mig, tittade jag på min utgrävningsledare och sade: ”Ta hand om dem!” Sedan åkte jag tillbaka till museet.

Vikingagravar i järnvägsspåret

År 1977 gick vi igång med den dittills största utgrävningen i Malmös historia. I bl.a. södra delarna av Fosie skulle ett jättelikt industriområde byggas, det s.k. ”Fosie IV”. På en ytterst liten del av detta enorma område ligger t.ex. idag Sydsvenskans tryckeri och PLM. Innan utgrävningarna startade fanns endast en synlig fornlämning, en gravhög, registrerad i området. När vi var klara hade vi hittat mer än 4.000 under mark dolda fornlämningar. Bland dessa dolda fornlämningar fanns husrester efter ett flertal byar från såväl sten-, brons-, järnålder och vikingatid. Materialet som kom fram var fullständigt unikt.

I anslutning till detta nya industriområde byggdes också ett stickspår för järnvägen fram till PLM. I spåret uppdagades en vikingatida gravplats med ett stort antal skelett. Allt organiskt material i gravarna, förutom skeletten, var borta. De döda var också uteslutande män. Några hade begravts med ridstövlarna på. Lädret var borta men järnsporrarna fanns kvar. De här sporrarna är av en speciellt typ som man kan tidsbestämma till 900-talet e.Kr., alltså under vikingatiden. I vissa gravar hade man t.o.m. kastat ner två döda, vilket tyder på ett snabbt begravningsförfarande.

Varför ligger de här? Det vet vi inte. Det har hänt någonting häruppe, en knapp kilometer sydost om Fosie kyrka, någon gång i mitten av 900 e.Kr men det finns inga skriftliga källor från den tiden. Det är bara gravarna, som indikerar en dåtida verklighet. Det verkar som om skeletten inte uppvisar några krigsskador, typ avhuggna armar. Detta är nackdelen med arkeologi. Ett arkeologiskt material visar på mycket spännande saker från forna dagar men att rätt förstå dessa händelser är omöjligt om vi inte har det skrivna materialet att komplettera med. När det skrivna ordet kommer blir historien lättare att tolka. De äldsta skrivna orden finns på våra runstenar. Fosie runsten är den enda i Malmös som blivit bevarad.

Runstenen i Fosie står i dag invid kyrkan och inte, som när författaren år 1998 skrev artikeln, på sin ursprungliga plats.

Runstenen i Fosie

Hur många vet var Fosies runsten står? Invid tillfarten till Inre ringvägen, tvåhundra meter sydöst om Fosie kyrka, stod en gång Malmös och Fosies äldsta skriftliga källa. Stenen stod egentligen väldigt otillgängligt. År 1971, när jag som ung museiman skulle sommarvikariera som chef inne på Malmö museum, fick jag för första gången klart för mig att stenen existerade. En sommardag när man höll på att schakta för den tilltänkta tillfartsvägen ringde det från Gatukontoret. En man på en catterpiller ställde en rak fråga:

”Ja, nu står jag här vid stenen. Var ska jag sätta den?”

”Vilken sten?”, frågade jag.

”Runstenen så klart. Den står mitt i vägen. Jag har kommit fram till den nu.”

Jag åkte givetvis genast ut och mitt budskap var enkelt:

”Ni kan inte flytta runstenen, ni får flytta vägen istället”.

Vid en kompletterande utgrävning som sedan gjordes runt stenen visade det sig att den stabiliserats genom att gjutas in i ett fundament av cement. Sedan 1931 hade den stått i cement. Då var det nämligen någon framsynt individ som hade tryckt ner en tioöring från detta år i den våta cementen. I senare forskning har jag via gamla kartor och anteckningar kunnat konstatera att stenens läge troligtvis var samma som under 1000-talet då den restes. Det var tal om att flytta in stenen till den i slutet av 1970-talet anlagda minneslunden vid Fosie kyrka men detta hade varit ett helgerån. Runstenen har stått där i tusen år; då kan den åtminstone stå där i tusen år till. Först på 200-talet, då jag lämnat museet, flyttades stenen upp på kyrkbacken.

Texten på runstenen lyder: ”Esbern reste denna sten efter sin fälle Dvärg, en välbördig dräng”. En konstig text om man inte känner till de närmare omständigheterna och ordens betydelse. Esbern har rest en sten efter sin fälle som hette Dvärg. ”Fälle” kan åsyfta en släkting men också att de två männen hade ett broderskapsförhållande till varandra. Dvärg var en ”dräng” och det kan förundra att man reste en sten över en så simpel människa. Men ordet dräng (dreng på danska) var på den ti-

den likvärdigt med en hög titel. ”Thegner” eller ”drenger” var troligtvis män som stod kungen nära. Ordet välbördig anger också att det var en betydande man. Om han sedan fått namnet Dvärg på grund av sin kroppslängd får vara osagt.

Om en kung vid namn Harald

Harald Blåtand var den store kung, som för tusen år sedan enade Danmark. Kungen själv satt i Jylland men han lade med tvång under sig övriga delar av Danmark, inklusive Skåne. Dessutom lät han troligtvis genom tvång införa kristendomen i sitt nya stora rike, det rike som han kallade för Danernas land, Danmark.

På denna förgyllda platta från 1100-talet ser man hur biskop Poppo med sin järnhandske övertygar Harald Blåtand att bli kristen.

Från skolan har vi blivit hjärntvättade att det var Ansgar som kristnade oss. Bah! Ansgar var en tämligen misslyckad person om man läser hans på 800-talet nedtecknade livshistoria. Han försökte ju t.o.m. under hela sitt liv att bli ihjälslagen av hedningarna för att vinna martyrkronan i himmelriket. Inte ens detta lyckades han med. Detta grämde honom svårt på ålderns höst och han undrade förtvivlat varför Gud låtit honom leva. Olika äro människans karriärstegar.

Nej, Ansgar har inget att göra med skåningarnas kristnande. Här är i stället en annan historia. En dag runt året 960 ska en man ha kommit till Harald Blåtand. Han var en tysk biskop och hette Poppo. Från en nästan samtida berättelse och från några unika bildplattor från tidigt 1100-talet känner vi legenden om hur kungen och danskarna blev kristna. Poppo sa till Harald Blåtand:

”Jag ska bevisa att min Gud är bättre än dina gudar.”

”Tro det”, har antagligen kungen sagt.

Så tog Poppo en järnhandske och trädde in sin hand i den. Järnhandsken höll han sedan över en eld, så den blev glödgad. Sedan tog han av sig sin handske och se – handen är oskadad. Kungen blir överraskad och på en av plattorna är han avbildad med ett fånigt uttryck i ansiktet. Harald ville nu genast bli döpt. Han befallde fram en stor tom öltunna och hoppade däri. I en av de bevarade bilderna sitter kungen i tunnan och Poppo häller en skopa dopvatten över hans huvud.

På en jättelik runsten i Jelling i Jylland har kungen låtit hugga in den i dag i Norden äldsta bevarade framställningen av Jesus på kor-

set. Stenen är rest på 960-talet och med mäktiga runor står här berättat att Harald enade hela Danmark, lade Norge under sig och gjorde danerna – alltså också oss skåningar – kristna. Det var nog med tvång han enade Danmark. Runt omkring i sitt rike byggdes stora borgar, s.k. ”trelleborgar”, där kungens krigare kunde ha sina garnisoner. Trelleborgarna omgavs av en hög cirkelrund vall med fyra portar. Innanför låg husen i strikt fyrkantsordning. Vi har sedan länge känt till två sådana trelleborgar i Skåne. En uppe vid Borgeby nära Löddeköpinge och en nere vid Trelleborg. Trelleborgar har dessutom troligtvis funnits på platsen för nuvarande Kärnan i Helsingborg och i Laholm i Halland.

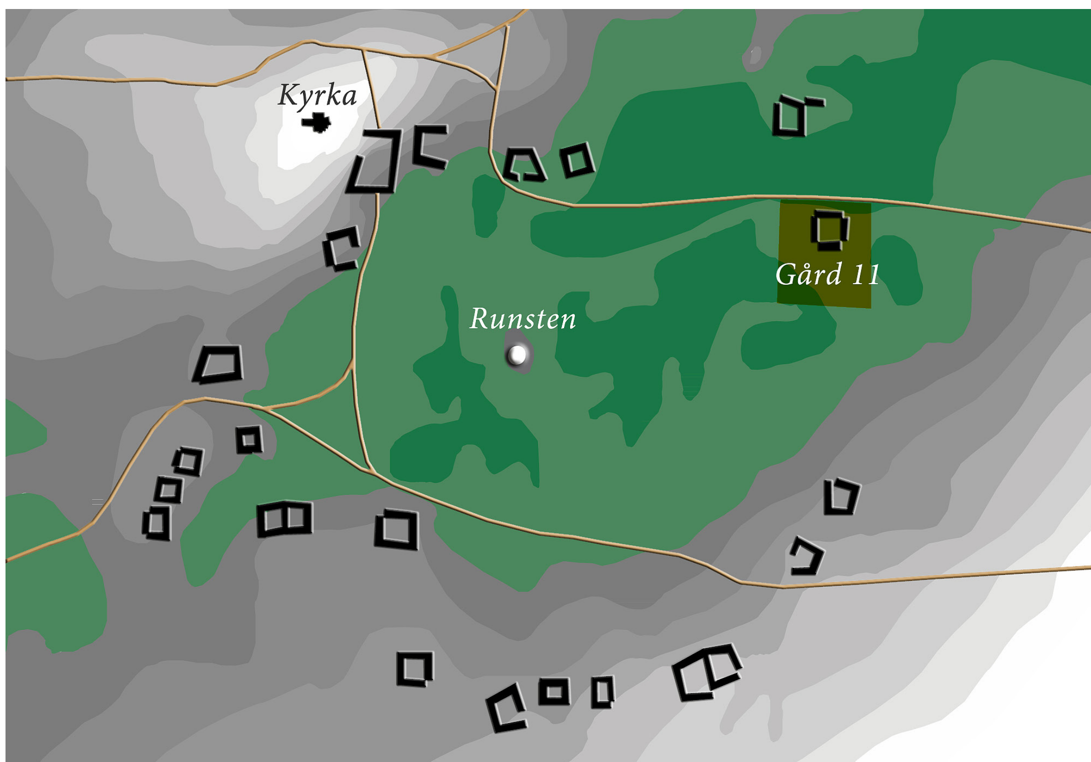
Det var alltså med troligtvis med tvång som kungen lade under sig Skåne. Det är därför troligt att det är just kungens trogna stormannaklan som rest merparten av Skånes runstenar. Orden ”thegn” och ”dreng” på stenarna tyder på ett förhållande till kungamakten och stenarna kan också ses som symboler över dessa stormannaklaners relativt nya rätt till sin jord och makt. Kanske var Dvärg från Fosie en sådan man.

Harald Blåtand kunde handla med stor kraft. I Uppåkra strax söder om Lund och i Heddinge strax söder om Dalby har det under järnåldern funnits stora bebyggelser. Troligtvis har dessa varit knutna till hedniska kultplatser. När kungen tar över makten i Skåne som kristen kung, lägger han ner dessa platser och flyttar dem en liten sträcka norrut. Så uppstår bevisligen Lund och säkert också Dalby som viktiga kyrkliga städer strax före år 1000 e.Kr.

Men det verkar också som om man kan knyta kungens maktutövande till genomgripande jordbruksreformer. När vi i dag gräver i våra gamla byar så kan man konstatera att dessa ofta inte går längre tillbaka än till 900-tal - tidigt 1000-tal. Tidigare låg huskoncentrationer mera spridda men för tusen år sedan har man skapat merparten av det bylandskap som sedan lever kvar ända fram till jordbruksreformerna i början av 1800-talet. Glöm det här med vikingen som en ociviliserad och rå typ som saknade organisationsförmåga och bara var ute och slog ihjäl folk. Det

I Trelleborg har man vid utgrävningar återfunnit rester efter en av Haral Blåtands ringborgar. Här har man också rekonstruerat en del av borgen.

Karta över Fosie by på 1700-talet med inlagda terrängnivåer. Gård nr 11 är den forna befästa gården.

danska och skånska samhället var genomorganiserat redan vid den tiden.

Den befästa sätesgården i Fosie

En storman ute i Fosie i början av 1000-talet bör rimligtvis ha haft en storgård till sitt förfogande. Ett stenkast öster om runstenen finns också den troliga stormannagården, nr 11 på kartan. Under medeltiden blev denna en riktig befästning med vallar och vallgrav. Idag är det inte mycket som är kvar ovan mark. Platsen i dag är den nuvarande folkhögskolan.

Upptäckten av den gamla befästningen har sina poänger. Det var på 1970-talet som vi höll på med en utgrävning strax norr om den då som motorgård inrättade gamla gården. Husen låg grupperade i en öppen fyrkant och bakom det södra huset fanns en stor trädgård. Vår upptäckt berodde helt och hållet på en varm korv. Under en lunchrast köpte jag en dylik i den lilla försäljning som fanns på gården. Tillsammans med arkeologerna satte jag mig så på grässlänten utanför den norra längan.

När man nu kom ner i sittande ställning avtecknade sig marken framför huset som ett svagt dike. Förvånad begav jag mig tillsammans med en av arkeologerna iväg utmed diket – bärande på en halväten varm korv med bröd. Diket vek av vinkelrätt åt söder och

efter en stund vinkelrätt åt väster och sedan åt norr. När vi avslutat promenaden stod vi på samma plats där vi börjat. Diket omgärdade helt enkelt gården och trädgården och inne i trädgården kunde vi dessutom se svaga spår av uppkastade vallar som löpte innanför diket. Det var helt klart att vi stod inför resterna av en befäst, kvadratisk gård med vallgravar och vallar.

En kontroll på 1700-talskartor med tillhörande beskrivningar gav vid handen att gården då var den rikaste i byn, låg under kronan och var omgiven av vallar. Att platsen var identisk med en medeltida borg – eller snarare starkt befäst gård – var helt klar. Under 1400-talet omtalas också att en adelsman tvingats fly från sin gård i Fosie för att undkomma rasande bönder. Ibland kan en varm korv med bröd stilla inte bara fysisk hunger utan även kulturell nyfikenhet.

Minneslunden i Fosie

I slutet av 1970-talet grävde vi i trädgården till Fosie prästgård och det var förvisso en kall vintergrävning. Minneslunden skulle anläggas, så vi var de sista som hade möjlighet att undersöka området innan det för alltid blev helgad mark. Här fann vi spår efter den äldsta tomtindelningen i Fosie, från vikingatid. Fosie äldsta bybildning har ju legat här kring kyrkan och de olika tomterna verkar ha varit strikt uppdelat med ägogränser i form av diken. De igenfyllda dikena avtecknade sig som mörka, breda stråk mot den ljusa bottenleran.

I området hittade vi en brunn. Denna visade sig vara från troligtvis tidigt 1000-tal. I botten hade man lagt ett vagnshjul av trä där man har tagit bort ekrarna. Med denna runda hjulmall i bottnen hade man sedan byggt upp en kallmurad stenskoning till brunnen. Vagnshjulet finns nu konserverat och kunde innan nedtagningen av medeltidsutställningen beskådas på Malmö Museum. Fyndet är faktiskt ett av våra äldsta vagnshjul, som vi känner till här i Skåne. Förutom den stensatta brunnen hittade vi också en stor, trätimrad brunnen uppbyggd av rivningsvirke från något vikingahus som en gång stått i Fosie. En del av timret blev bevarat på museet. I botten på brunnen låg en stor korg. En tusen år gammal flätad korg! I princip såg den ut som de potatiskorgar, som man hade långt in i på 1900-talet. Det var oerhört fascinerande. Dåtid och nutid fanns plötsligt inte. Tyvärr finns korgen inte kvar. Vi hade inte konserveringsmöjligheter att bevara denna jättelika korg.

Medeltiden

Låt oss blicka framåt, från järnåldern till medeltiden. Först lite om hur området såg ut runt Fosie by och kyrka på den tiden. Nordöst om kyrkan låg Hindby mosse. Det hade en gång varit en jättelik sjö, som sträckt sig ända bort till TV-huset vid Jägersro. Det var bland annat vid kanten av denna sjö, som vi hittade stenåldersboplatsen. Sedan hade landskapet förändrats och sjön hade försvunnit. Det blev ett fuktigt område och denna vattensjuka mark har gått med en tarm söderut in i det område som finns strax öster om kyrkan. När man i slutet av 900-talet anlade Fosie by byggdes därför husen på de högre partierna runt sankmarken. Byn fick på detta

Det tusenåriga vagnshjulet från Fosie. Foto från den numera nerlagda Medeltidssalen på Malmö museum.

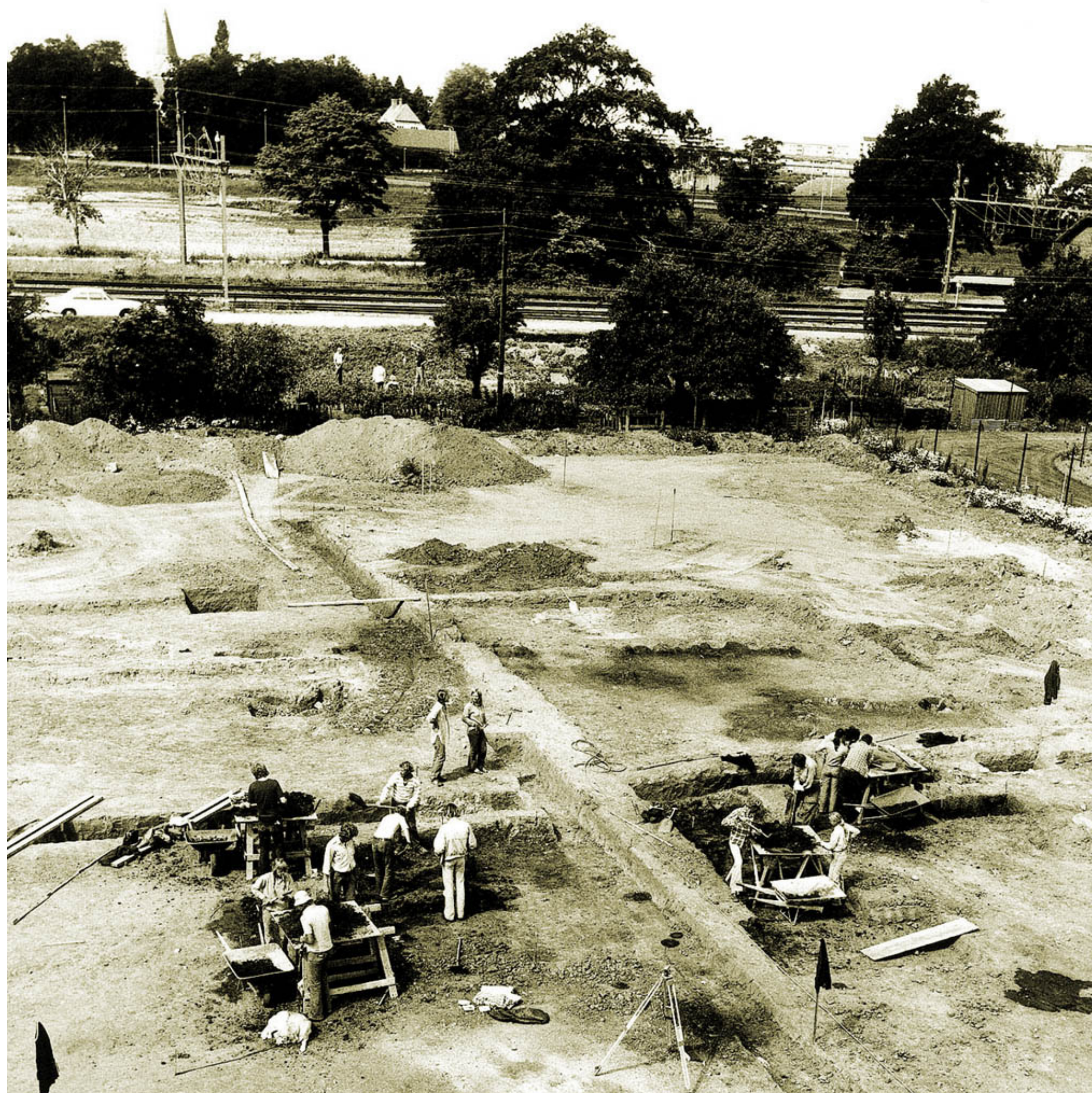
sätt en mycket vid, halvcirkelformad plan, se kartan på sidan 13. I kanten av sankmarken i byns östra del återfinner man den troligtvis vikingatida storgård som under medeltiden skulle komma att byggas ut till den befästa gård som omtalats tidigare.

I dag finns endast ett fåtal gårdar kvar av den forna storbyn Fosie. Förr låg alltid byarnas bondgårdar tätt samlade i klungor, s.k. ”bygator”. Mellan dessa byar var det kilometervis med obebyggt land; bara åkrar och ängar. Under det första decenniet av 1800-talet skedde i västra Skåne det s.k. enskiftet som slog sönder denna gamla struktur. Man styckade helt enkelt av hela byns marker i större sammanhängande bitar och flyttade ut många bondgårdar från bygemenskapen ut till den nya marken. Många har sagt att detta skedde p.g.a. att man ville kunna odla marken bättre. Detta är sant men definitivt inte hela sanningen. Som alltid låg det storpolitiska tankar bakom. Vid denna tid stod Europa i brand. Franska revolutionens idéer om ett människovänligare samhälle spred sig som en löpeld. I Sverige var mer än 80 % av befolkningen bönder och det gällde för de styrande i Stockholm att bryta den stora samhörighetskänsla som fanns i byarna. Genom att splittra dessa byar, dödade man också gemenskapen och gjorde att bonden började se mera egoistiskt på sin egen situation och värna mer än tidigare om sin egen mark. Det är således ingen tillfällighet att enskiftet med kraft och snabbhet och på myndigheters inrådan skedde först i Skåne, det landområde i Sverige som låg närmast kontinenten.

I slutet av 1970-talet lyckades jag få till stånd en utgrävning av en av de gamla medeltida bondgårdarna i Fosie. Gården nr 10 var en av de som flyttats ca 1804 och marken var därför odlad när vi satte spadarna i den. Gården hade legat strax norr om den befästa storgården nr 11 på kartan. Stenläggningen till gårdsplanen var den mest iögonfallande

lämningen som var kvar från medeltiden. Vissa rännor, formade med större stenar, hade fört avlopps- och regnvatten ut från gårdsplanen. I norr återfann vi rester efter stengrunden till det boningshus i korsvirke som en gång stått här. Vi hittade också själva gårdsbrunnen, givetvis den sista som varit i bruk innan flyttningen år 1804. Ni kan inte tro vad man slänger i brunnar! Intressanta saker. Inte minst träföremål kan ju bevaras i sådana fuktiga miljöer. Brunnar och gamla toaletter är faktiskt mycket spännande att gräva i just

Utgrävningen av den medeltida gården nr 10 i Fosie. I bakgrunden ses Fosie kyrka. Gård 10 låg direkt norr om gård 11, se karta på sidan 13.

På denna plats övernattade i tält den danske kungen Christian V under en hel månad år 1677.

p.g.a. de fina bevaringsförhållandena. Visst luktar det lite, speciellt i medeltida toalettbehållare, men fynden är ofta omaket värt.

Belägringen av Malmö

Med freden i Roskilde 1658 blev vi skåningar svenskar. En lång danskperiod var över och från att ha varit centralområdet i Danmark blev vi nu ett utkantsområde i Sverige. Den danske kungen Christian V försökte återta Skåne på 1670-talet men misslyckades. År 1677 belägrade en 14.000 man stark dansk armé Malmö i en månad. Vid belägringen slog man en försvarsring runt staden så att de innestängda inte skulle kunna komma ut. Den danske kungen var själv närvarande och bodde i tält; med sin drottning och en stor del av hovet. Från denna belägring finns en detaljerad karta som visar var de olika kungligheterna hade sina tält uppslagna. En dag när jag satt och granskade kartan fick jag plötsligt för mig att försöka slå ut platsen för kungens tält på en nutida Malmökarta. Var hade Christian V legat och sovit i juni 1677? Platsen kunde plottas ut och en dag stegade jag in till kassörskan på Konsum vid Per Albin Hanssons väg strax söder om köpcentrat Mobilia och frågade om hon visste att kungen legat och sovit där hon hade sin kassa. Hon stirrade på mig och trodde nog att jag i värsta fall var en rånare, i bästa fall en komplett tok! Men när jag förklarat situationen för henne återställdes lugnet. Hon blev mäkta imponerad. Att hon arbetar på den plats, där en dansk kung en gång legat och sovit!

Hur gick det då för danskarna och de innestängda svenskarna? I slutet av juni beordrades anfall på staden. En fruktansvärd massaker skedde och hetast stod striden vid Österport, i dag Drottningtorget. På denna plats förlorade Danmark troligtvis hela kriget.

Lite 1800-talsglimtar utan arkeologi

Det skulle dröja långt in på 1900-talet innan merparten av det område som idag ingår i Fosie stadsdel blev ordentligt bebyggt. Under större delen av 1800-talet var det faktiskt vida fält och öppen horisont som gällde så fort man lämnat området vid nuvarande Triangeln. Från Triangeln gick den smala grus- och landsvägen söderut, förbi sjukhuset och förbi Dalaplan. Detta var huvudleden söderifrån in till Malmö. Strax innan Dalaplan, passerade landsvägen över den s.k. ”Korrebäcken”. Här hade man byggt en vackert välvd stenbro. Korrebäcken är sedan länge borta och bron återfann man faktiskt vid grävningar på 1950-talet. Alla stenar numrerades och den återuppsattes ute vid Sibbarpsbadet.

Strax efter Dalaplan delade landsvägen upp sig i en väg rakt söderut till Fosie och Trelleborg och en väg sydöst mot Ystad. Det var när Linné färdades på Trelleborgsvägen sommaren 1749 som han passerade ”Högste backar”, troligtvis de backar som en gång fanns vid Per Albin Hanssons väg, nära den svenske statsministern Per Albins födelsehus.

Väljer vi i stället den gamla Ystadvägen från Dalaplan så passerar vi i dag två företeelser som definitivt inte fanns utmed denna landsväg under medeltid och framåt, nämligen seconhandaffären ”Myrorna” och ”Mac Donalds”. Vi når därefter fram till Heleneholm. Byggnaden från 1872 står fortfarande kvar. Egendomen Heleneholm uppstod ca 1800 då landskamreren Cronsioe och hans hustru Helena köpte upp ett antal marker och slog samman dem. Gården kom senare i kammarherren och riddaren Klinteberg ägo men 1858 inköpte grosshandlaren Edvard Engeström i Malmö egendomen. Man tillkallade en berömd dansk trädgårdsarkitekt och här ute på bondvischan anlades en grönskande idyll. Det grävdes en stor damm att ro och fiska i och där fanns breda vattenfyllda kanaler med flera svängda, japaninspirerade broar.

Eugéne Flygare har i Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1945 berättat om barndomsminnen då hon besökte sin mormor och morfar ute på Heleneholm i slutet av 1800-talet. Först tog man hästspårvagn till Södervärn, sedan fick man gå den långa vägen på landsvägen ut till gården. Det blev något bättre sedan hon 1893 fått en cykel med den fantastiska uppfinningen luftringar.

Efter det att Edvard Engeström avlidit 1899 slog Malmö revisorer till. Året 1903 upptäcktes att gården egentligen tillhörde staden och att det blivit ett fel i kontraktsskrivningen hundra år tidigare. Malmö stad håvade in ett engångsbelopp och fick dessutom rätten att på ¼ av marken anlägga gator och torg. Huset började förfalla. Det var inte vinterbonat och slynglar började panga rutor. Då skapades begreppet ”Spökslottet”, ett öknamn som gården länge fick bära. Botten på förnedringstiden var nådd när en tivoli- och dansbaneägare flyttade in som hyresgäst. Vid tiden för andra världskriget tog dock Malmö stad sig an huset och renoverade det.

Fortsatte man Ystadvägen framåt hade man under 1800-talet den jättelika alléanläggningen till Helenholm parallellt med vägen nästan under en kilometer lång sträcka. När träden tog slut och inte gav lä längre avtecknade sig landsvägen som en enformigt rak

Heleneholms något märkliga 1870-tals byggnad. En gång låg huset i en enormt stor privat park.

gruslinje ut mot Hindby. På några få ställen passerade den utflyttade bondgårdar från början av 1800-talet. Dessa gårdars namn lever kvar i många stadsområdesnamn.

Namnet Almhög kommer t.ex. av gården Almhög, ursprungligen Almhov och Nygård, vlken revs på 1920-talet. Den, tillsammans med en annan bondgård i området – Maryhill – låg utmed just gamla Ystadvägen. Maryhill fick sitt namn runt 1904 efter ägaren Per Jönssons hustru Mary. När den modernare bebyggelsen skulle anläggas var det tomterna utmed Ystadvägen som var attraktiva. Ägaren friherre Wrangel lät därför 1923 uppstycka ett område vid Almhög med 57 hemmanslotter som bebyggdes med s.k. ”egnahemshus”.

En titt i ett sockenstämmoprotokoll

Jag ska avsluta med några uppgifter som finns i Fosie kyrkoarkiv. Det var så att prästsläkten Sylwan var knuten till Fosie kyrka i en obruten följd av år mellan 1809 till 1890. Prästerna satt alltid med i kyrkorådet och i sockenstämmor. Där var prästen väldigt mäktig. Det kan kanske vara intressant att veta vad man bestämde året 1817 om vilka regler man skulle ha i umgängeslivet i Fosie socken. Protokollet är helt enkelt den första kända ordningsstadgan för Fosieborna.

1:o at hädanefter icke kläda oss, våra hustrur och barn med andra än inom Riket till-

wärkade Kläden, Wallmar och tygher, hälst i wåra egna hus spundna och wäfda, och efter ortens vanliga bruk tillskurna, samt, så mycket möjligt är, besparas den kostbara blå färgen, utan häldre nyttias grått, svart eller mellerat med mindre kostsamma färger.

2:o at i wåra hus aldrig bruka andra främmande drycker än de, som af Konungen äro tillåtne, at i Riket införas och förbrukas, och, ehuru Caffe ännu icke är förbudet, förbinda wi oss at aldrig i folcksamlingar eller eftermiddagarna bruka det; icke häldre så kallad Gök eller Uddevalla, af Rhum eller brenvin och Caffe sammanblandat, tillika med punsch och toddy; alt vid tre Riksd:r 16 sc. banco vite, hvaraf hälften tillfaller sockenscholorna och andra hälften de husarma, hvaröfver ordings- och tillsyningsmän böra hålla noga uppsikt.

3:o at vid wåra samqväm eller gästabud, Bröllop, Barnsöl eller Begrafningar eller Kyrkogångsgillen, som icke längre få påstå än högst två dagar, icke nyttia andra än på orten af ålder vanliga rätter såsom soppa med kött, fisk, sylta, gröt, stek och kakor med äggost, samt under måltiden en högst två gånger bjuda brennevin. Skulle någon öfverlasta sig med öl och brenvin, den bör från samlingen atwisas och plickta enligt Konungens Nådiga Förordning emot Svalg och dryckenskap.

4:o De så kallade sommarlag och julstugor, såsom i Kongl. Förordningen den 18. janurii 1743 förbudne, vilja vi helt och hållet afskaffa. Deremot vid midsommartiden läm-

Ve den som såg för djupt i glaset under gille i Fosie. Då blev det till att böta dryga penningar.

nas ungdomen tillstånd att en á två gånger roga sig, samt vid jultiden må ungdomen tvenne aftnar, annandag jul efter Gudstjensterna, dagen efter nyår eller den andre januarii samt vid trettondagstiden anställa dans dock utan kostsamma dryckesanstalter.

5:o Förbinda wi oss, att på det sparsammaste nyttia brennevin, icke supa mera än en sup, utan tillökning flera efter hvarandra. – Barn och ungdom, som icke fyllt 20 år, böra icke vänja sig vid denna hettande dryck; och de, som öfverflöda dermed, anses som liderlige och icke uppfostrade, sina föräldrar till skam och vanära.

*****

Där sitter man alltså på kyrkofullmäktige och bestämmer hur alla människor i hela socknen ska gå klädda, hur de ska roa sig och vad de ska dricka.! Tänk er om Malmö styrande hade infört dessa bestämmelser idag! Vilket liv hade det inte blivit!

Artikeln är delvis baserad på ett föredrag som hölls på Nydala Fritidsgård 7 september 1998. Den blev senare publicerad i en bok från Fosie stadsdelsförvaltning 1998. Artikel har nu 2019 tillfogats mer material.